

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Стаття присвячена професіографічному аналізу професійної діяльності фахівців. Основну увагу приділено розгляду структури та змісту професіограми і на підставі цього розроблена професіограма і психограма психолога пенітенціарних закладів.

Ключові слова: професіографічний аналіз діяльності, структура і зміст професіограми і психограми, професіограма психолога пенітенціарних закладів.

Статья посвящена професіографічному аналізу професіональної діяльності спеціалістів. Основное внимание уделено рассмотрению структуры и содержанию професіограммы и на основании этого разработана професіограмма и психограмма психолога пенитенциарных заведений.

Ключевые слова: професіографічний аналіз діяльності, структура і зміст професіограми і психограмми, професіограма психолога пенитенциарных заведений.

Проблематика професіографічного аналізу діяльності фахівців є специфічною та недостатньо розкритою темою серед психологів установ виконання покарань. Саме специфічність професійної діяльності даних фахівців потребує ретельного вивчення та відповідного висвітлення у науковій літературі.

Проблематикою професіографічного аналізу діяльності займалась значна кількість науковців (що детально викладено у літературі), які трактували професіографічний аналіз як певну процедуру збору, обробки та аналізу даних за допомогою яких визначаються професійні вимоги до певного класу спеціалістів та відповідність їх психологічних характеристик вимогам даної професії.

Головною метою професіографічного аналізу діяльності є визначення ключових вимог певної професії (чи визначеного профілю професії) до фахівця. На основі цих вимог визначаються професійні компетенції фахівців та їх індивідуально-психологічні якості, що дають можливість стверджувати про успішність чи неуспішність виконання функціональних обов'язків певним індивідом.

Актуальність вивчення вимог професій спеціалістів пенітенціарних установ потребує ретельного розгляду особливостей їх професійної діяльності під час виконання своїх функціональних обов'язків.

Головна мета статті полягає у визначенні структури професіографічного аналізу діяльності психологів пенітенціарних установ.

Завдання статті полягають у:

здійсненні професіографічного аналізу діяльності психологів пенітенціарних установ;

розробці професіограми психологів; визначенні індивідуально-психологічних характеристик щодо успішного виконання професійної діяльності даними фахівцями.

Розглядаючи будь-яку діяльність слід дати визначення самому цьому феномену. У науковій літературі не сформовано єдиного бачення розкриття поняття та структури діяльності людини. Це викликано тим, що автори розглядають саму діяльність з різних точок зору, що безумовно збагачує розуміння цього процесу та свідчить про не однозначність самого феномену діяльності.

У науковій літературі діяльність розглядається як специфічна форма суспільного буття, що спрямована на змістовне перетворення природи та соціальної дійсності.

О.Г. Асмолов вказував на те, що особистість формується і проявляється в діяльності, проте саме діяльність визначає особистість. У цьому контексті слід зауважити, що особистість обирає саме ту діяльність яка є прийнятною для неї та визначає її подальший життєвий розвиток [2].

В основу "діяльнісного підходу", у широкому його розумінні, покладено категорію діяльності. У вузькому розумінні "діяльнісний підхід" є теорією, що розглядає психологічну науку як науку про функціонування та структуру психічного відображення в процесах діяльності їх індивідів.

Створюючи підґрунття психологічної теорії діяльності, російський психолог Л.С. Виготський висував ідею про вирішальну

роль діяльності у психічному розвитку особистості. У своїй культурно-історичній теорії вищих психічних функцій було здійснено значний внесок у вивчення проблем свідомості людини, її мислення та мови. Саме ці надбання стали основою створеної О.М. Леонтьєвим теорії діяльності.

С.Л. Рубінштейн стверджував, що діяльність опосередковує всі психічні процеси особистості (відчуття та сприйняття, мислення та мовлення, увагу та пам'ять, уяву та уявлення, вольові та емоційні процеси).

У теорії діяльності С.Л. Рубінштейна психіка людини розглядається через розкриття її істотних об'єктивних зв'язків і опосередкувань, зокрема через діяльність.

Грунтуючись на наукових здобутках Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєв створив теорію діяльності, виходячи з того, що будь-яка діяльність утілюється у своєму продукті. Саме людина здатна втілювати, тобто опредмечувати власні уявлення, що спонукають її до діяльності та регулюють власну поведінку. Таким чином, у продукті діяльності уявлення людини набирають нової форми, тобто "опредмечуються"

О.М. Леонтьєв доходить висновку про те, що, взаємодіючи з предметами реального світу, що створені культурою упродовж історії існування, людина здатна засвоювати "опредметнену" реальність. Саме це і становить процес психічного розвитку індивіда. Виходячи з цих положень, О.М. Леонтьєв розкриває такі психологічні поняття як потреби та мотиви особистості, що мають достатньо оригінальне інтерпретування. Саме потреби особистості спонукають її до предметної діяльності.

Враховуючи положення теорії діяльності нам слід визначити яким чином слід здійснити професіографічний аналіз саме психологів пенітенціарних установ.

Проблематика професіографічного аналізу діяльності у силових структурах стала предметом досліджень таких науковців як М.І. Ануфрієв, В.І. Барко, Д.О. Олександров, С.І. Корсун, В.О. Криволапчук та інші [1, 3, 6].

Під професіографією розуміють науку, предмет вивчення якої полягає у визначенні професій та їх класифікації. За допомогою об'єктивного дослідження розкривається сутність професії, а саме визначаються її змістовні та структурні особливості, висвітлюється різноманітність

взаємовідносин особистості спеціаліста з предметами, засобами та продуктами праці. Під час професіографічного аналізу розглядаються стосунки та взаємодія з оточенням, рядом специфічних і неспецифічних явищ, що супроводжують процес праці. Особливо розкриваються властиві вимоги професії до особистості фахівця – напруження різних психічних процесів, на підґрунті чого визначається весь спектр вимог до людини як суб'єкта відповідної професійної діяльності.

Результатом професіографічного аналізу діяльності має бути професіограма, тобто документ, в якому здійснюється комплексний, систематизований і всебічний опис об'єктивних характеристик професії і сукупності її вимог до індивідуально-психологічних якостей особистості. Структурною частиною професіограми є психограма, що включає детальний опис психологічних характеристик (якостей) необхідних для виконання посадових функцій.

Під час професійної діяльності кожен фахівець має виділяти:

власні мотиви професійної діяльності;
цілі, як передбачувані результати самої діяльності, що реалізуються при допомозі послідовних дій;

операції, що реалізуються за різних умов досягнення мети самої діяльності;

безпосередні дії, як процес взаємодії з певними предметами, що ґрунтуються на визначенні умов та можливостей самих дій, підготовці та прийнятті рішення на дії, безпосередньої реалізації визначених дій, контролю та корекції власних дій, залежно від складності завдання, індивідуальних та професійних можливостей спеціаліста, а також умов виконання поставлених завдань.

Здійснивши аналіз різних професіограм, ми визначили власну модель професіограми фахівця пенітенціарної системи, що містить:

загальні відомості про професію;
виробничу характеристику професії, опис трудового процесу (знаряддя праці чи технології, за допомогою яких виконується робота, вказується рівень фізичного і психологічного напруження (значне, помірне, незначне), робоча поза тощо;

санітарно-гігієнічні умови праці;
психограму, тобто характеристику психологічних вимог професії до людини з

Питання психології

виділенням основних і бажаних психічних особливостей, а також психофізіологічних протипоказань.

Серед психологічних і психофізіологічних вимог основними є такі:

типологічні особливості (сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів);

сенсорні якості (гострота зорової, слухової, тактильної чутливості);

швидкість розпізнавання сигналів;

увага (концентрація, розподіл, переключення, стійкість);

пам'ять (особливості, обсяг);

мислення (аналіз, синтез, абстракція);

емоційно-вольова сфера (емоційна стійкість, здатність до ефективної діяльності в екстремальних умовах тощо);

особистісні якості (організованість, здатність до співробітництва, комунікативні якості, відповідальність, інноваційність і т. ін.) [7].

Відповідно до наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 за № 2300/5 визначено «Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора», що дають нам можливість розробити професіограму психолога установи виконання покарань [10].

Із загальних положень типових обов'язків нами було з'ясовано те, що психолог установи виконання покарань, слідчого ізолятора входить до складу соціально-психологічної служби установи, на нього покладено виконання завдань щодо вивчення засуджених та осіб, взятих під варту, з метою зменшення негативного впливу на особистість від перебування в умовах ізоляції від суспільства.

Основними завданнями діяльності психолога визначені:

надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту;

розробка та реалізація індивідуальних та групових програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених;

підвищення психологічної майстерності персоналу установи: надання кваліфікованої методичної допомоги, навчання формам та методам психологічного вивчення особистості і середовища засуджених та осіб, взятих під варту, а також прийомам психолого-педагогічної корекції;

узагальнення та впровадження в практику роботи установи сучасних методів

психолого-педагогічного впливу на засуджених та осіб, взятих під варту.

Детально проаналізувавши обов'язки психолога пенітенціарних установ ми виділили основні напрямки його діяльності, а саме:

вивчати засуджених та надавати рекомендації начальникам відділень соціально-психологічної служби щодо роботи з ними;

розробляти індивідуальні програми соціально-виховної роботи із засудженими;

надавати рекомендації щодо розробки спеціальних індивідуальних програм на засуджених;

здійснювати психологічне обстеження та надавати психологічну характеристику особистості засуджених;

брати участь у реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених у межах своєї компетенції;

взаємодіяти з персоналом виробничої служби в доборі засуджених, які залучаються до робіт, що пов'язані з підвищеними вимогами до особистості;

здійснювати заходи щодо соціально-психологічної адаптації засуджених, до перебування в умовах ізоляції від суспільства;

вивчати малі групи, їх структуру, групові процеси та їх вплив на соціально-психологічний клімат у середовищі засуджених, розробляти та надавати персоналу установи рекомендації щодо його покращення;

виявляти осіб, які потребують підвищеного контролю за їх поведінкою з боку персоналу установи;

проводити за згодою засуджених та осіб, взятих під варту, тестову психодіагностику, індивідуальні та групові заняття з психологічної корекції їх психотравмуючих станів;

організовувати психологічну підготовку засуджених до життя після звільнення від відбування покарання;

надавати персоналу установи рекомендації щодо організації індивідуальної роботи з конкретними засудженими;

здійснювати контроль за виконанням рекомендацій, які були надані персоналу установи за результатами психологічного обстеження;

Питання психології

регулярно аналізувати та узагальнювати отримані результати з основних напрямів діяльності;

дотримуватися етичних норм та принципу конфіденційності в роботі.

На основі вимог професії ми можемо запропонувати такий зміст професіограми психолога пенітенціарної установи.

Професіограма.

Загальні відомості про професію та її динаміку.

Психолог установи займається вивченням індивідуально-психологічних якостей засуджених та розробляє індивідуальні адаптаційні та психокорекційні програми для них. Здійснює психологічне вивчення засуджених та надає рекомендації щодо налагодження виховного процесу з засудженими.

Організує психоконсультаційну роботу з засадженими та здійснює психокорекційну роботу з ними. Надає рекомендації персоналу щодо індивідуальної роботи з конкретними засудженими. Здійснює контроль та корекцію виконання наданих персоналу рекомендацій щодо виховання засуджених. Аналізує та узагальнює отримані результати за основними видами професійної діяльності.

Психолог установи взаємодіє із своїм керівництвом в питаннях корекції та звітності власної діяльності, з іншими співробітниками в питаннях надання рекомендацій щодо адаптації засуджених та виховного процесу з ними.

Виробнича характеристика професії, опис трудового процесу. Професійна діяльність психолога передбачає здебільшого розумову та виховну діяльність. Рівень фізичного та психічного напруження у різні періоди робочого дня може коливатись між помірним та значним. Робоча поза переважно сидяча.

Санітарно-гігієнічні умови праці. Значна частина робочого часу психолога пов'язана з роботою у закритому приміщенні при проведенні виховної роботи з засудженими. Умови праці психолога визначаються як достатні.

Психограма.

Психологічні та психофізіологічні вимоги професії:

типологічні особливості (сила та слабкість нервової системи, врівноваженість не врівноваженість нервової системи, рухливість інертність нервових процесів);

сенсорні якості (гострота зору може бути від середнього рівня зору до високого, мати гарний слух, середній чи високий рівень тактильної чутливості);

швидкість розпізнавання сигналів має бути достатньо високою, для швидкого прийняття рішення;

увага (висока концентрація, розподіл, переключення та стійкість);

пам'ять (середній та високий рівень запам'ятовування необхідної інформації, значний обсяг пам'яті для запам'ятовування професійно необхідної інформації);

мислення (високий рівень аналітичного мислення, синтезу інформації та абстрактного мислення, розвинена інтуїція, уміння прогнозувати, критичність до інформації);

емоційно-вольова сфера (високий рівень емоційно-вольової стійкості та врівноваженості, здатність до ефективної діяльності в особливих умовах діяльності пенітенціарних установ);

комунікативні здібності (уміння встановлювати та підтримувати психологічний контакт, уміння розуміти внутрішній світ засудженого, його особливості, мотиви, наявний психічний стан)

особистісні якості (зібраність, організованість, здатність до співробітництва, комунікативні якості, відповідальність, інноваційність, доброзичливість, вміння слухати і ясно висловлювати свої думки, здатність контролювати себе, наполегливість та принциповість у відстоюванні прийнятих рішень).

Протипоказання до професії.

Протипоказання до професії мають відповідні напрямки, а саме:

розумові (інтелектуальні) неспроможність робити правильні висновки з аналізу інформації, функціонування лише у репродуктивному форматі, порушення мислення, не спроможність зробити висновки із значної кількості інформації);

емоційно-вольові (надмірна емоційність, депресивність, не самостійність, дратівливість, низький рівень емоційно-вольової стійкості, піддатливість емоційним зривам);

ціннісно-мотиваційні (низький рівень моральності особистості, користолобство, зневажливе ставлення до оточуючих, схильність до уникнення невдач, брехливість);

комунікативні (вразливість, уникнення спілкування з оточенням, не спроможність ясно висловлювати власні думки, зверхність ставлення до оточуючих);

особистісні (замкненість, залежність від інших, пасивність, песимізм, низька соціальна адаптованість, занижена самооцінка, агресивність, надмірна дратівливість).

Отже, запропонована нами професіограма дає можливість нам визначити індивідуально-психологічні характеристики психолога щодо успішного

виконання професійної діяльності, а саме: впевненість у собі та власних силах, прагнення до професійного зростання (аналітичні здібності, спроможність до синтезу ключової інформації та моделювання подальшої професійної діяльності), організаторські та комунікативні здібності, уважність та емоційно-вольова стабільність.

Подальший розвиток проблематики професіографії ми вбачаємо у детальному вивченні умов професійної діяльності психологів пенітенціарних установ.

Список літератури

1. Ануфрієв М.І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей): Довідковий посібник / [М.І. Ануфрієв, Ю.Б. Ірхін та ін.]. – К.: МВС України; КІВС, 2003. – 80 с.
2. Асмолов А.Г. Психология личности: Культурно-историческое понимание развития человека. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл; Издательский центр «Академия», 2007. – 526 с.
3. Барко В.І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник / [В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін та ін.]. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.
4. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: [учебное пособие для вузов] / Вячеслав Алексеевич Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 511 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
6. Корсун С.І. Методика професійно-психологічного відбору працівників до підрозділів податкової міліції: Практичний посібник / [С.І. Корсун, В.О. Криволапчук] – Ірпінь, 2010. – 50 с.
7. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 367 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996. – 238 с.
9. Сорочан В. В. Психология профессиональной деятельности. – М.: МИЭМП, 2005. – 70 с.
10. «Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора». Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 за № 2300/5
11. Фонарєв А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала. – М.: изд-во НПО «МОДЕК», 2005. – 560 с.

Striha S., senior teacher of department

PROFESSIOGRAPHY ANALYSIS OF ACTIVITY OF PSYCHOLOGISTS OF PENAL INSTITUTIONS ESTABLISHMENTS

Article is devoted to the analysis of professiography professional activity. The main attention is paid to the structure and content professiogram and on this basis developed professiogramma psychogram psychologist and prisons.

Problems professiographic analysis of the experts are specific and not disclosed topic among psychologists penal institutions. This specificity of these professional specialists requires careful study and covered in the relevant scientific literature.

The subject professiographic analysis of the significant number of scientists engaged (as described in detail in the literature), who interpreted professiography analysis as a process of collecting, processing and analyzing data by which defined professional requirements for a certain class of professionals and their psychological characteristics match the requirements of the profession.

The main purpose of professiographic analysis is to determine the key requirements of a profession (or certain professions profile) specialist. Based on these requirements are determined by the professional competence of experts and their individual psychological qualities that make it possible to argue about the success or failure of performance of certain functional responsibilities of the individual.

Keywords: professiography analysis of the structure and content proffesiogram and psychogram, professiogram psychologist prisons.